

جنگ جهانی در شهریور

شهریور، ماه آبستن جنگ جهانی با شگفتی های جالبی همراه بود.

شهریور، ماه آبستن جنگ جهانی با شگفتی های جالبی همراه بود. شروع و خاتمه جنگ و اشغال ایران در این ماه اتفاق افتاد و از آن جالبتر اشغال ایران توسط روسیه و انگلیس و پایان جنگ، در سوم این ماه بود. جالبتر اینکه، تاریخ هجوم سراسری ارتش رژیم بعث عراق با جنگ افزارهای کشورهای عضو جی 8 و دلارهای نفتی کشورهای حاشیه خلیج فارس به ایران که به جنگ جهانی سوم معروف شد، در آخرین روز این ماه شروع شد.

به گزارش ایسنا، سوم شهریورماه هشتادمین سالروز اشغال ایران توسط دو عضو قوای متفقین در سال 1320 است.

موقعیت سوق الجیشی ایران در خاورمیانه از یک سو موجب نزدیکی کشورمان با مستعمره انگلیس یعنی هندوستان و از سوی به دلیل هم مرز بودن با روسیه، این ستون اصلی قوای متفقین، موجب کشیده شدن پای ایران به معرکه جنگ جهانی دوم شد.

آلمان نازی برای خاورمیانه و ایران برنامه های ویژه ای داشت. اقدامات رشید عالی گیلانی، دست نشانده آلمانی ها در عراق و حضور پر رنگ کارشناسان و ماموران این کشور در کنار حضور پررنگ ناوگان دریایی ژاپن در خلیج فارس که به نفع متحدین وارد جنگ جهانی دوم شده بود، هراس روسیه و انگلستان را دو چندان کرد و عزم آنها را جزم کرد تا به هیچ وجه اجازه ندهند منافعشان در خاورمیانه و خلیج فارس از دست برود.

وقتی در ۲۲ ژوئن ۱۹۴۱ مطابق با اول تیر ۱۳۲۰، ارتش آلمان بدون اعلان جنگ تهاجم وسیع خود را به خاک روسیه آغاز کرد، خلیج فارس به یکی از مهم ترین مناطق استراتژیک جهان تبدیل شد. آلمان ها قصد داشتند به منابع غنی قفقاز دست یابند که در این صورت ماشین جنگی آلمان علاوه بر تأمین نیازهای آذوقه ای و سوختی خود، می توانست بین النهرین را تحت کنترل درآورد و به منابع نفت و گاز خلیج فارس دست پیدا کند و سرنوشت جنگ جهانی دوم را به سود خود تغییر دهد.

ریشه ها

دومین جنگ بزرگ جهانی از 9 شهریور 1318 - اول سپتامبر 1939 - آغاز شد و در سوم شهریور 1324 - 25 اوت 1945 - پایان یافت. اگرچه این جنگ بزرگ بین متحدین شامل کشورهای آلمان، ایتالیا و ژاپن و متفقین یعنی کشورهای انگلستان، فرانسه، شوروی و آمریکا اتفاق افتاد. این جنگ بزرگ تمام اروپا به استثنای کشور سوئیس، شمال آفریقا، روسیه و ژاپن و برخی کشورهای بی طرف از جمله ایران را درگیر کرد و موجب بزرگ شدن دایره جغرافیایی کشورهای درگیر شد و جنبه بین المللی به خود گرفت.

آغاز جنگ جهانی دوم در اروپا همزمان شد با دو ماهه پایانی دوره نخست وزیری محمود خان مدیرالملک ملقب به محمود جم در ایران اما گسترش آتش جنگ از اروپا به خاورمیانه و آسیای دور مصادف شد با دوره نخست وزیری احمد متین دفتری در ایران.

قرعه درگیر شدن ایران با جنگ جهانی به نام علی منصور خورد. او سه هفته قبل از اشغال ایران توسط قوای متفقین، به این سمت منصوب شد. منصور که اولین دوره نخست وزیریش مصادف بود با ماه پایانی حکومت رضا شاه، در اعلامیه ای، رسماً بی طرفی ایران را اعلام کرد.

منصور در هشتم تیر ۱۳۱۹ به جای احمد متین دفتری به عنوان هفتمین نخست وزیر ایران توسط رضا شاه جایگزین شد و فردای آن روز دولت منصور که مشابه دولت متین دفتری بود به مجلس شورای ملی معرفی شد.

حمله آلمان ها به لهستان و بعد فرانسه و اشغال این دو کشور از سوی قوای آلمان نازی، چند هفته قبل از شروع دوره اول نخست وزیری علی منصور در ایران اتفاق افتاد. این حادثه در کنار صمیمیت رضا شاه با آلمان ها و فعالیت چشمگیر آنان در زیربنای اقتصادی ایران، باعث شد سفیر روسیه در تاریخ ۲۸ تیر و سفیر کبیر بریتانیا در تاریخ ۲۵ مرداد ۱۳۲۰ در نامه هایی به منصور، خواستار اخراج آلمانی ها از ایران شوند.

سفرای دو کشور انگیزه خود از طرح این درخواست ها را تمایلات آلمان گرایی رضا شاه در سیاست خارجی، افزایش خطر فعالیت

جاسوسان آلمانی در ایران و تبدیل ایران به پایگاه تبلیغی و خرابکارانه آنان علیه منافع روسیه و انگلستان اعلام کردند.

منصور در تاریخ هفتم و 30 مرداد 1320 در مذاکرات شفاهی و نامه های کتبی جواب سفارتخانه های مسکو و لندن در تهران را داد و به آنان اطمینان داد که دولتش مراقب رفتار شهروندان خارجی به خصوص شهروندان آلمانی ساکن ایران است تا خطری متوجه شهروندان روس و انگلیس نشوند. او برای اطمینان دادن به سفرای روسیه و انگلستان از تعداد آلمانی های مقیم ایران کم کرد. به دنبال او، وزیر کشورش نیز به کلیه اتباع خارجی مقیم ایران اخطار داد که از هرگونه بروز احساسات منافی با بی طرفی ایران، پرهیز کنند.

با این حال همه اقدامات پیشگیرانه نخست وزیر بی نتیجه ماند و ساعت چهار نیمه شب سوم شهریور ۱۳۲۰ سفیران روسیه و انگلیس به خانه نخست وزیر رفتند و دو نامه مشابه تسلیم منصور کردند. در این نامه ها علاوه بر تکرار خواسته های گذشته برای اخراج آلمان ها از ایران، او را به حمله نظامی تهدید کردند. تهدید آنان، بامداد همان شب عملی شد و قوای نظامی انگلیس از بندر شاهپور، خرمشهر و قصرشیرین در جنوب و غرب و قشون نظامی روسیه از شمال و از شهر جلفا، ایران را اشغال کرد.

غروب سوم شهریور 1320 رضا شاه، منصور را برکنار و محمدعلی فروغی را جایگزین کرد و نخست وزیر جدید هم علی منصور را به عنوان استاندار خراسان و تولیت آستان قدس رضوی منصوب کرد.

روسیه و انگلیس برای پیروزی بر آلمانها نیاز به دستیابی به راه های ارتباطی ایران برای رساندن قوای تازه نفس انسانی، جنگ افزار و آذوقه به روسیه و به چنگ آوردن امتیاز استخراج نفت از چاههای نفتی ایران و قطع دسترسی کارشناسان و اتباع آلمانی از راه های ارتباطی و منابع نفت ایران بود.

آثار

هجوم متفقین و اشغال ایران توسط روسیه و انگلستان، سرنوشتی سیاه و پرتلاطم را برای آینده سیاسی ایران عصر پهلوی ها رقم زد. با یورش قشون روس و انگلیس تمامیت ارضی و حاکمیت سیاسی ایران پایمال شد و کشورمان تا دهها سال بعد نتوانست خود را از قید و بند قدرت های سلطه گر برهاند.

از نظر اقتصادی، منابع نفتی کشور غارت شد و بحران غذایی در کشور به اوج رسید و با قحطی و گرانی مایحتاج عمومی به خصوص برنج و آرد روبرو شدیم چون عمده برنج و آرد و سایر مایحتاج مردم توسط قوای روس و انگلیس از بازار جمع شد. وضع غیر عادی کشور که ناشی از تحمیل جنگ ناخواسته بود، همراه با مخارج سنگین و کمرشکن قوای متفقین در ایران، فشارهای تورمی را افزایش داد و دولت هم برای فائق آمدن بر گرانی ها و تورم تنها به افزایش چاپ اسکناس مشغول بود.

علاوه بر این مسائل، کلیه راه های کشور به خصوص خطوط راه آهن و شوسه تحت کنترل نیروهای اشغالگر بود و نیروی کار ایرانی برای تهیه و تدارک قشون روس و انگلیس یا نازل ترین دستمزد به کار گرفته می شد. توقف واردات به کشور به علت جنگ، عایدات گمرکی را که یکی از عمده ترین منابع درآمد دولت بود به حداقل رساند و بی نظمی و آشفتگی داخلی، برنامه ریزی وزارت مالیه برای جمع آوری مالیات را ناممکن ساخته بود.

اشغال ایران از نظر نظامی نیز نتایج ناخوشایندی به دنبال داشت. با صدور دستور رضاشاه مبنی بر ترک مقاومت در ششم شهریور 1320، ارتشی که او با صرف بودجه هنگفت ساخته و پرداخته بود به یکباره فروریخت و نتوانست در برابر قوای متفقین، مقاومت چندانی کند.

حضور قوای بیگانه از نظر فرهنگی – سیاسی نیز ایران را دستخوش دگرگونی و تحولات نامبارکی کرد. مجلس دست نشانده انگلیس، پس از استعفاء و خروج اجباری رضا شاه، تغییر جهت داد. در صحنه سیاست کشور بار دیگر کانونهای قدرت و ثروت میدان دار شدند و سازمان های حزبی و سیاسی نیرو گرفتند. در سال 1323 حدود 60 حزب، گروه، دسته و سازمان سیاسی به وجود آمد که اکثر آنها دارای تمایلات چپی و کمونیستی بودند.

حضور نیروهای روسیه در منطقه و تبلیغات و حمایت های آنها علاوه بر اینکه مانع استقرار نیروهای دولتی در آذربایجان و کردستان شد موجب گسترش دامنه فعالیت های ناسیونالیست های ترک و کرد در استانهای غربی و شمالی غربی و دامن زدن به خواست استقلال طلبی توسط آنها شد.

منابع:

یخائیل، س. ایوانف ۱۳۵۶ تاریخ نوین ایران، ترجمه تیزابی، هوشنگ، قائم پناه، حسن

آبراهامیان، پرواند، 1379، ایران بین دو انقلاب: از مشروطه تا انقلاب اسلامی، ترجمه فیروزمند، کاظم. شمس آوری، حسن. مدیر
شانه چی، محسن، تهران. نشر مرکز

اشغل ایران در جنگ جهانی دوم، موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران (IICHS)

ایران در اشغال متفقین تبرائیان چاپ دوم ۱۳۷۱

ایران بین دو انقلاب از پرواند آبراهامیان انتشارات نشر نی چاپ دوم ۱۳۷۷

چکیده تاریخ ایران از حسن نراقی چاپ دوم ۱۳۸۰

الهی، همایون. اهمیت استراتژیکی ایران در جنگ جهانی دوم، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۹